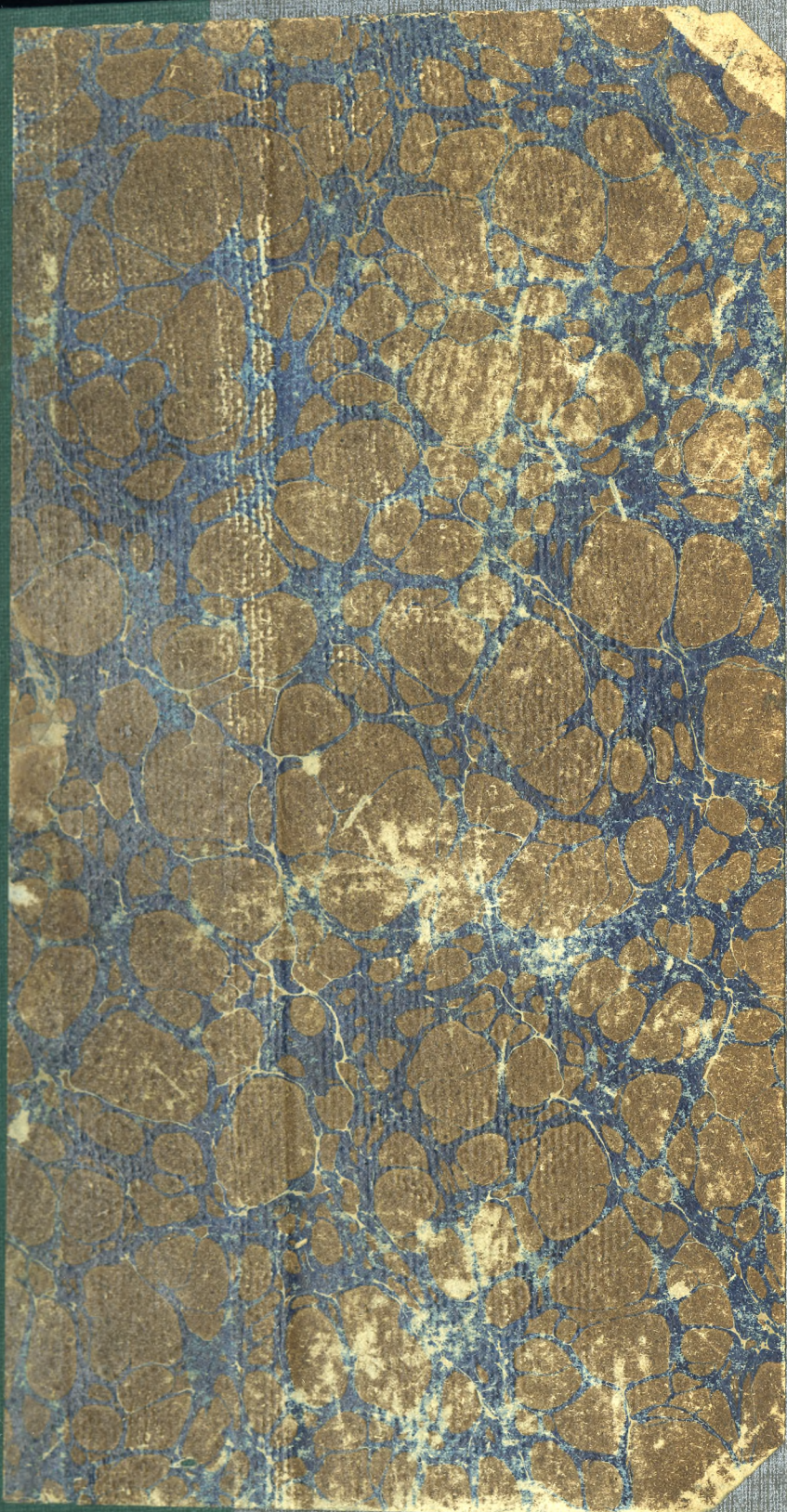


Politikai  
röpiratok

153.



153

1357

# SZENTIVÁNYI MÁRTON JELLEMZÉSE.

ELŐTERJESZTETTE

PAULER TIVADAR.

2.

*Külön nyomat a magyar akad. Értesítőből.*

---

PEST, 1857.

ERICH GUSZTÁV KÖNYVNYOMDÁJA.

REVEREND FATHER JOHN J. JEFFERSON

1854

A nagyszombati egyetem azon tanárai közé, kik intézetekre fényt és dicsőséget árasztván, saját nevök fenmaradását az utókorra nézve is biztosíták, méltán Szentiványi *Szentiványi Mártont* sorolom.

Régi nemzetségből Szentiványban Győr megyében 1633. october 20. születve, alsóbb tanulmányai béfejezése után, épen születése huszadik évnepjén a Jézus társaságába lépett, és próbaéveit a leobeni avatonházban töltötte el.

A bölcséleti tudományokat Bécsben, a hittaniakat Nagyszombatban végezte, és mind két szakból tudorkosorútt nyert.

Az alsóbb iskolákat Nagy-Szombatban, a bölcséleti és hittudományi tanokat rövidebb ideig Bécsben, hosszabbig a nagyszombati egyetemenél tanította, nevezetesen a bölcséletet, mennyiségtant, keleti nyelveket, mellyeknek bővebb ismeretét bécsi rabbitól már mint áldozár szerzette, az ágazati és vitályos hittant, nem különben a kánoni jogot két évig, mi által a jogtudományi kar tagjává lön.

Idő közben a bölcséleti, ugyszintén a hittudományi kar dékánóságát két ízben viselte.

Utóbb a Pázmány-féle növelde igazgatója három évig, a nagyszombati egyetem cancellárja három ízben, összesen tizenkét (1686—89. 1695—1701. 1704.), majd annak nagyságos rectora négy évig (1690—93), egyéb foglalkodásai mellett huszonkét esztendeig az egyetemi nyomda gondját viselte, és annak számára 1699. csinos épületet emelt; joggal állíthatván annál fogva, miszerint élete legnagyobb részét a nagyszombati főtanodának szentelé<sup>1)</sup>.

*Leopold* császár és király őt minden, Magyarországbán megjelent könyvek vizsgálatával bizta meg; *József Kristóf* elwangenii fejedelmi prépost a vitályos hittan mezején szerzett érdemei fejében nagyobb éremmel, melynek köriratán

<sup>1)</sup> Dissertatio paralipom. 142. l.

Magyarország legkitünőbb férfiai közé sorolandónak mondatik „*primis Hungariae viris adnumerandus*“ tüntette ki.

A tudományok művelésének szentelt munkás életét a Rákóczyféle mozgalmak között 1705. mart. 29. 72. évében zárta be <sup>1)</sup>.

Szentiványi irodalmi munkássága sokfelé irányult; kiterjedt részben a jogra is; és habár az utóbbi kitünőleg veszi igénybe figyelmünket, jellemzése kiegészítése miatt, tevékenysége többi oldalait sem tartom mellőzhetőeknek.

Fő munkája „*Curiosiora et selectiora variarum scientiarum miscellanea*“, mely által legnagyobb hirre vergődött <sup>2)</sup>, a legkülönfélébb ismeretek tárháza, bámulatos olvasottságának fényes bizonyossága, legkisebb részében tartozik a jog köréhez.

Azon számos értekezések bővített és kiigazított gyűjteménye, melyeket hosszú évek során át, astronomiai naptárai mellékleteül, könyvkereskedők és kiadók felszólítására készített, az ismeretek egész körzetét foglalja magába azok számára, kik a tudományok mélyeibe nem hathatnak <sup>3)</sup>, és három tizedre (decas), ezeknek mindegyike ismét három részre szakadván, húsz év lefolyta alatt jelent meg.

Az *első tized* Fenessy György egri püspök és jászai prépostnak ajánlva Nagyszombatban 1689. bocsáttatott közre.

*Első* része tiz értekezést tartalmaz; elsejében a világ rendszeréről értekezik, és annak tartamáról szólván az állítólag sz. Malakiás írtoni primásnak tulajdonított jövendöléseket is közli, melyek a pápákra vonatkozó jelmondatokat sorolván elő, a mostani pápának a „*crux de cruce*“ mondatot jelölik ki; utána még tizen ülnének a szent széken, midőn II. Péterrel vége szakadna Romának és azzal a világnak.

A második értekezésben a csillagászat elemeit adja elő; azután a csillagjóslatról, a jövendölések többi nemeiről arc, kézvonások, álmak, kabbalistikai jegyek után, majd az ele-

<sup>1)</sup> *Kazy*: Hist. Univ. Tyrnav. 301—303. ll. — *Horányi*: Memoria Hung. et Prov. scriptis editis not. Tom. III 357—360. ll. — *Fejér*, Hist. Acad. Pázm. 27. 28. 219. l. — *Ferenczy és Danielik*: Magyar írók *Wallaszky*, 148. l. stb. <sup>2)</sup> — *Conspectus reip. litt.* 342. l.

<sup>3)</sup> *Miscellan. Dec. III. Part. II. pag. 7.*

mek természete és tulajdonairól, és az időjárat különböző tüneményeiről szól.

Attérvén a bolygó csillagok és üstökösökre, történetileg elősorolja azon nevezetesebb eseményeket, melyek az utóbbiak megjelenésével egy időbe esnek, a nélkül hogy okozatos összefüggéseket állítaná; így a kis-oroszok és magyarok véres harcát 1099., magyarországi b háborút 1298., Zsigmond király viszályait 1400., Hunyadi győzelmeit 1407., a várnai csatát 1444., nandorfejevári csatát 1456., mohácsi vést 1526., Győr elfoglalását 1593., a polgári háború kiütését 1664., stb üstökösök előzték meg.

Miután a vizek és tulajdonságairól szólott volna, *vitálys* értekezés címe alatt (dissertatio polemica) a hadügyi és harepolitika, sőt a szorosabban vett hadászati és erődítési tannak több kérdéseit tárgyalja, és végre az időtan, annak felosztása és a naptárkészítés főbb elveit adja elő.

A *második* részben tíz nevezetességi naplót (ephemerides) <sup>1)</sup> közöl; az év minden napjára, a szentírásba foglalt nevezetesebb eseményt, a boldogságos szűz élete vagy tiszteletére vonatkozó adatot, az angyali üdvözllet első szavaiból betűcsere által készített jelmondatot (anagramma), a szentek neveit halálok helyével és főerényeikkel, szentírási alapmondatokat, az egyház nevezetesebb történeteit, a szentek főbb cselekvényeit, a napkeltét és nyugtát meghatározó csillagászati észleleteket (ephemerides astronomicae), mezőgazdasági jegyzeteket és ugynevezett paraszt szabályokat deák nyelven sorolván elő, melyek közül többen hazánkban a latinúl nevelt nemzedéknél közismeretesek és közdivatúak valának mint „Clara dies Pauli bona tempora denotat anni“, „Sole micante, die purificante, nix erit maior quam fuit ante.“ — Ezekhez még számos szabály a fák ültetéséről, és mezei gazdálkodás módjáról járul.

A *harmadik* rész tíz időszakai rövidletből áll (synopsis chronologica), melyekben évszám szerint, az ó-szövetség

<sup>1)</sup> „Ephemeris graecis est idem, quod latinis diarium, hoc est codex, in quo per dies singulos res gestae scribuntur“ Dec. I. part. II. praef.

nevezetes történetei, a patriarkák, héber birák, királyok, és szomszéd fejedelmek névsorozatával; az egyházi történetek a XI. századig három szakaszban, a pápák, császárok, üldözések, eretnokségek, zsinatok, kitünőbb szentek és hittani írók lajstromával; a romai-német birodalom történetei Nagy Károlytól I. Lipótig két szakaszban, a XVII. század emlékezetes eseményei; a dolgok, nevezetesen a keresztyén vallás, egyházi szertartások, országok, atyaérsekségek, érsekségek, püspökségek, szerzetes rendek, városok, egyetemek, eretnokségek, tudományok, művészetek, országlati, katonai, gépészeti találmányok stb. kezdete; a szaracenok, és török birodalom történetei, a pápák, császárok, és az érintett két nemzettel viszonyban állott fejedelmek sorozatával, foglaltatnak.

A második tized első része *Kolonics* Lipót bibornok-érseknek ajánlva ismét tiz értekezést tartalmaz.

Tárgyait képezik az egyetemes földrajz a világ négy része leírásával, országok, nevezetesebb városok, sokadalmi helyek, hegyláncolatok, tengerrészek, félszigetek, előfokok, tengeröblök, szorosok, kikötők, érsekségek, püspökségek sorozatával; szigetek, barlangok, földüregek, hegyek és azok nevezetességei; a föld különböző helyeinek termékei és ritkaságai azon jelmondattal: „Non omnis fert omnia tellus“; a magyar sz. korona területének ismertetése; e szakaszban a sz. korona története, ereje, változatos viszontagságai előadása után, az ország nevesebb férfiai, majd a sz. koronához tartozó tartományok földrajzi leírása közöltetik; az egyes helyeknél történeti adatok is fordulnak elő, nevezetesen Szakolczánál *Rakopulsky* János híres matematikusról emlékezik, kinek a külföld leghíresebb munkáival versenyző iratai az egyetemi könyvtárban vannak <sup>1)</sup>; — mindennemű kövek és drágakövek, gyöngyök leírása; a kórvész természete, okai, ellenszerei; láttan elemei; különféle tárgyak fölfedezései, és kezdeményei, úgymint az új világ, állatfajok, növények, iparcikkek, nevezetesen órák, nyomdászat, iránytű, kör négyszögesítésének, melyet *Gregorius a S. Vicentio* belga jezsuitának tulajdonít <sup>2)</sup>,

<sup>1)</sup> Innen vette át tudósítását *Wallasky* is *Conspectus reip. litt.* 209. 212. l. — <sup>2)</sup> „Grandi ac ingeniosissimo opere nuper in lucem edito“ II. D. I. P. 251. l.

dohány, vendéghajagnak, és mi feltűnő, a jognak is, melyet polgári és egyházira oszt, az elsőnek *Justinian*, az utóbbinak a pápák és zsinatok szerzői, vannak még azonkívül az országok különbsége szerint, hatósági jogok, mellyek azonban a két említett jogon gyökereznek, így a magyar, melyet II. Ulászló korában *Verböcny* gyűjtött egybe; — továbbá a nevezetesebb dolgok elvesztése vagy megszűnése, úgymint: a parodicsom, az élet, a jó és rossz tudása fájának, óriások, bíbor, harcjátékoknak, tévkeretek, örök lámpa, hajlékony üveg, isten ítéletei, különféle büntetéseknek, a bűjtők szigorának, Róma fényének stb, — végre több kétes vagy költött lételű dolgok elősorolása, és azok közé számítja: a phoenixet, griffeket, egyszarvu lovat, syrenek, tritonokat, bölcsék kövét, a végzet többféle nemeit, a megérintés általi gyógyíthatást, és *Kopernik* világrendszerét, melyet leginkább a sz. írásból kölcsönzött védvekkel ostromol.

A' második rész *Mattyasovszky* László nyitrai püspöknek szentelve, az esztendő napjai szerint, felosztva tíz szakaszban tartalmaz erkölcsi mondatokat a sz. atyákból, híres asceták, és *Kempis Tamás* munkájából, rimes jelmondatokat különféle esztályok és tárgyakra nézve; — mutatványul szolgáljanak következők a politikusokéiból: „Rex condit legem, servat lex condita regem;“ „Nobilitas morum magis ornat quam genitricum;“ a jogászokéiból: „Gratia fit pluris, quam tota scientia iuris;“ „Qui spernat munus, non est ex millibus unus;“ „Judicis est recti, nec munere nec prece flecti;“ az egészségiekből: „Parcus vescendo, parcissimus esto bibendo;“ — „A tenui coena est agilis mens atque serena;“ — továbbá híres emberek halálnapjait, az emberi mulandóságra emlékeztető mondatokat, válogatott deák példabeszédeket, a keresztyéneknek a törökökkel, a magyarok, az ausztriai háznak viselt nevezetesebb dolgait; — azt követi tíz rovatban száz száz észrevétel a növényekről, különféle tapasztalati adatokról, rendkívüli csodálatos tárgyokról, a rokonszenv, ellenszenv és delejesség csodaszzerű eredményeiről, államgazdászati elvekről, hol az adó általánosága és mérsékeltége mellett szól, a sz. írás magyarázatáról, az evangéliomok és apostoli iratok látszólagos ellentéteiről, azon eretnekségekről, melyek a sz. írás balmagyarázatá-

ból eredtek, és a sz. irások válogatott helyei magyarázatáról.

A *harmadik* rész gróf Czobor = *Tarnovszky* Sándornak ajánlva (1697.) időszaki rövidleteket foglal magába; tiz szakaszban évszám szerint elsorolván az egyház nevezetesebb eseményeit a XI. századtól 1695-ig, a pápák, császárok, egyházi és világi írók, zsinatok, szentek, eretnekségek, nevezesebb országok királyai lajstromával; majd Magyarország nevezetesebb történeteit a XVII. századig bezárólag; végén említést tesz az udvarnál lévő jezsuiták ellen 1697. szórt rágalmakról, melyeknek nyilvános cáfolatát a császár közhírré tette, mi valószínűleg nézetem szerint az 1695-b. meghalálozott *Bori* lovag naplójából merített vádakra vonatkozik, melyekről történetiróink is emlékeznek <sup>1)</sup>.

A *harmadik decas* vagy tized első részének *első* értekezése Magyarországot illető nevezetes adatok egybeállítása (1702); mely három évvel előbb (1699.) a második értekezéssel (1700.) külön kiadásban gróf *Berényi György* költségén jelent meg<sup>2)</sup>.

Előszavában nyíltan bevallja munkája számos hiányait, melyeket elődeink gondatlanságából, a levéltárak hozzáférhetetlenségéből, háborúk alatti elvesztéséből a hazai írók ritkaságából, a külföldiek tökéletlenségéből, származtat, az utóbbiak még a neveket is gyakrabban eltorzítván, így már *Révay* emlité, hogy *Czibak* Imrét Americum Cibacom, *Török* Bálintot Turco Vallának, *Illésházyt* Elias Hasquiusnak nevezék.

Százhuszonkilenc sorozatban jegyzékét veszszük a nevezetesebb tárgyak és férfiaknak, melyekhez a százharmincadik, mint a sorozatok lajstroma járul.

Kezdetén a magyar királyok, a sz. koronához tartozó országok, tartományok, megyék, városok, folyamok, és ásványvizek soroltatnak elő.

A megyékről szólván előadja azoknak nevezetességeit

<sup>1)</sup> *Fessler*, Geschichten der Ungern. IX. kötet. 184, 185. l.

<sup>2)</sup> *Dissertatio paralipomenonica rerum memorabilium Hung. Tyrn. 1699.* — *Continuatio dissertationis paralipomenonicae rerum mem. Hung. Tyrn. 1700.*

történelmi, földirati tekintetben ; itt valamint mindenütt Zágráb, Varasd, Körös megyét Szlavoniába helyezi, Horvátországnak a Kulpán tuli részeket nevezvén : Esztergam, Buda, Pécs, Visegrád leírását régi fényökben *Oláh Miklós* szerint közli. — Erdélyen kívül, még Havasalföld és Oláhországnak ismertetését, a boszniai, szerb, bolgár városokat adja. — (I—VII.)

Attér azután a városok kezdetére, a b. szüz csudatévő képeire *Eszterházy Pál* után, és a magyar városok régi helyneveire (VIII—XI.), Magyarország és kapcsolt részei érsekségei és püspökségeire, az egyes megyék főpapjaira a legrégebb időktől koráig, több történeti észrevétellel, melyek főleg a dalmát püspökségekre vonatkozólag érdekes adatokat tartalmaznak, a címzetes püspökségek viszonyai felderítésére. — (XII—XXXII.)

Elősorolja a magyarországi prépostságok, apátságokat, káptalanokat, hiteles helyeket, a Rómába fizetendő püspöki díjakat, a főpapi zászlóaljakat, a benedekiek, cisterciek, premontréiek, karthausiak, sz. János keresztes lovagjai, domonkosiak, ágostoniak, pálosok, ferencieknek kolostorait ; a világi és bizonytalan szerzetű apátságokat, azoknak alapítóit, a világiak kezében levő vagy más szerzetekre szállott prépostságok és apátságokat ; a magyarországi szerzetes rendek elenyésztenek okait, a Jézus-társaság társodáit, házait, és növeldéit, az esztergomi érsek hatósága alá tartozó kiváltságos fárákat, a sz. János lovagrend nagy-mestereit, a pálosok főkormányzóit (generalisait), pannonhalmi főapátokat, Jézus-társaság fő- és tartományi kormányzóit, a rend megtelepülése óta hazánkban ; — a nagyszombati egyetem rectorait és cancellárjait, hittudományi tudorait, az egyetemi templom ereklelyeit ; mikhez a magyarországi szentek jegyzékét adja, oly tágas értelemben, miszerint mind azokat elszámálja, kik akár milyféle összeköttetésben állanak hazánkkal, így *Borgia* Alfonst mert családja állítólag honunkból szakadt Kataloniába, *Serentina* római szűzet, mert tetemei a nagyszombati egyetem templomában vannak, sz. *István* vértanút, mert Saroltának álmában jelent meg stb. (XXXIII—LXXVI.)

A katolika hit terjedése és megszorításának okai után,

a szent székek illetékességéhez tartozó ügyekre tér, és itt a házassági ügyek tekintetéből a tridenti zsinatnak kötelező erejét, ha nem is kihirdetésénél fogva, ámbar azt is valószínűnek tartja, de minden esetre gyakorlat által történt elfogadása alapján hét védvvel bizonyítja; majd az apostoli szent székek jótéteményeit, a vallási surlódásokból eredt háborúkat, a szerzetes rendek kezdeteit hazánkban, és kegyes alapítványaink sorát említi fel. (LXXVII—LXXXII.)

A következő sorozatok inkább világi tárgyakat tartalmaznak, nevezetesen a magyar rendeket, Pannonia első lakosait, utóbbi uralkodóit, a magyarok vezéreit, Álmos őseit egész Nímrod és Noéig, a különböző szláv tartományok volt királyait, Magyarország nádorait és többi zászlósait, cancellárjait, kincstári elnökeiket, koronaőreiket, a korona-javakat, pozsonyi és temesi ispányokat, az akkor élt zászlósok és főispányok neveit, a sz. székek magyarországi követjeit, a hazánkban levő vallások és néptörzsököket, a keresztyén-török csatákat, azon horvát ispányokat, kik Kálmánnak felajánlották országukat, a kir. udvari törvényszék tagjait, kir. követeket más fejedelmekhez, a harmincadhelyeket, a hűtlenség eseteit, magyar várak ostromait, a Leopold alatt visszafoglalt helyeket, a póstaállomásokat Pozsonytól N.-Szebenig. (LXXXIII—CXXIX.)

A második értekezés harminchárom kiegészítő sorozatból áll; tartalmuk a magyar korona tartományaiból származott pápák, császárok, bibornokok; — a magyarokkal csatázott török császárok; a velencei dogék, a törökök ellen elesett nevezetesebb vitézek nevei, a magva-szakadthíresebb családok; a magyar főúri és honfiúsított családok; magyar írók, külföldiek, kik Magyarországról írtak; az arbei és ozerói püspökök; magyarok hős tettei, több káptalan élő kanonkjai, a bajmóci prépostok; nagyszombati egyetem tudorai, babérkoszorúsai, dékánjai, a ferencrendiek tartományi főnökei.

Végül a még pótlandó tárgyak lajstromával, és számos igazításokkal zárja be értekezését.

Ezen rész többi szakaszaiban a kertészet, vadászat, madarászat, halászat, a házi gazdászat szabályait adja, a gazdáknek ártalmas állatokról, a XIII. *Gergely* alatt történt naptár-

javításról, és végre a tudományosság teljes készülétével, de egyszersmind az iskoláság merev szellemében az emberi lélek állapotjáról a jelen élet után értekeznek; és többek között vitatja, miszerint a testek feltámadásánál mindegyikünk harmincnégy éves leend, hivatkozván sz. Pál levelei egyik állítására <sup>1)</sup>, mi, valamint ilyféle kérdések fejtegetése: vajjon egy vagy több trombita fog-e harsogni az ítélet napján? milyen alakú leend a boldogok számára rendelt helyiség stb? a scholasticismus legvirágzóbb korszakára emlékeztetnek.

A harmadik tized második része *Szentiványi* halála után, *Szász-Keresztély Ágost* bíbornok érsek nevének szentelve az egyetemi nyomda által bocsáttatott közre (1709).

Abban a tudományok és azok módszeréről értekeznek, először általában, hol a dictatio (tollba-mondás) ellen erélyesen nyilatkozik, és a *Lullus Raymund*-féle, *Kircher* által tökéletesített négy oszlopatban kilenc-kilenc kérdést tartalmazó iskolás módszert fölötte ajánlja; majd felállított elveit az egyes tudományokra, nevezetesen az észtan, természettan, orvostan, ismetan, erkölcs- és államtan, ágazati és erkölcsi hittan, jogtudományra, asceticára, sz. írás magyarázatára és vitályos hittanra alkalmazza, mindegyiknél bizonyos észrevételeket, sarktételeket, a hasonlatosság, taglalás és egyítés, a Kircher-Lullusféle rendszer, végre az összevetés hasznát fejtegetvén.

Az erkölcs-és államtant annyiban különbözteti meg egymástól, mennyiben az első az egyesek, az utóbbi az álladalmak javára törekszik; *Machiavell* rendszerét kárhoztatja; a kormányalkatok között a *fortitudo*-t pártolja, kivévén ha zsarnoksággá fajul; sarktételeinek (számra 161) mutatóványául szolgáljanak a következők: „Sit princeps mitis, pietatis amans, poenae parcus;“ Misera est prudentia ex periculis facta;“ Sapiaentia et consilio magis, quam armis tutantur respublicae;“ Formidabilior est exercitus cervorum leone duce, quam leonum cervo duce“ stb. Toldatékul még az emberi szenvedélyekről, és a római birodalom rövid történelme után, a római-német birodalom állapotjáról elég szabadon értekeznek.

1) „Donec occurramus omnes in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi.“ Ad Ephes. 4. v. 13.

A jogot a római jog útmutatása szerint természeti, nemzeti és tételesre osztja; a természetit az ész ama világának mondja, melylyel a teremtő az embert megajándékozta, hogy kötelességeit kellőleg felfoghassa; a nemzetek joga közös minden vagy helyesebben majd minden nemzeteknél; a tételes vagy Istentől, vagy az Istentől arra felhatalmazott embertől ered; az emberi jog császári és kánoni, az első közös minden országokra nézve; azonkívül vannak még országos és helyhatósági jogok is. — A császári és kánoni jog részei elősorolása után, a jog főeszméit adja; a tulajdon vagy hatóságra vagy sajátságra vonatkozik (*dominium iurisdictionis et proprietatis*); az előbbi alatt az országlatot érti, mely egyházi vagy világi; szól továbbá a hatóságok, vizsgálatok, tanúzás, idézés módjáról összesen 46 jegyzetben; majd a jogban előforduló műszavak magyarázatát adja; — 363 sarkított mindkét törvényből, 358 hittani és jogtudományit, és még 368-at részint a polgári részint a kánoni jogból közöl, melyek mind számuk mind tartalmukra nézve, a magyar törvénytár kiadásában előfordulóktól nagyrészt különböznek. A taglaló rendszer példájaként, a justiniani tanítmányok és a pápai ügylevelek címvonatait adja; — a Lullus-Kircherféle módszer szabályait a végrendeletekre alkalmazza, és végre mintegy jóslólag a törvények összehasonlításából származható nagy előmenetelét érinti meg a jogtudományoknak <sup>1)</sup>.

A *harmadik* és utolsó részben tíz szakaszban az emberi test különböző tulajdonairól, az emberi nemről általában, az emberi test részeiről, a lélek szenvedélyei és indulatjairól, az ó és új világ nevezetességeiről, különféle bűvészeti mesterseégekről, a szakál-és hajviseletről különböző népeknél értekeznek, a magyar királyok rövid történetét és két rovat alatt számos különös kérdés fejtegetését adja.

A királyok története (*Florus regum Hungariae*) átszöve legendákkal, itt-ott éles észrevételekkel mindegyik uralkodóról néhány verset hoz, melyekből a Máriára vonatkozók világosan mutatják, hogy szerzőjük M. Terézia korát megelőzte.

<sup>1)</sup> „Quae sane combinatio nemine reclamante maximam lucem iurisprudentiae adferre potest.“ D. III. P. II. 430. 1.

A különös kérdések az iskolaság jellegét viselik, így többek közt fejtegeti: miért teremtette Isten a világot, melyre nem szorult? mily nyelven szólt ez alkalommal? az ég melyik részén lön teremtvé a nap? hogy nyugodott Isten a teremtés után? mily napon vétkezett Ádám? teheti-e az ember magát természetes eszközökkel halhatatlanná? lehet-e embert állattá átváraszolni? lehet-e az ördögöt szerződéseivel teljesítésére szorítani? vannak-e bájitalok? stb.

Ezen, mint tartalmának vázlatát mutatja, az emberi ismeretek legkülönbözőbb nemzeteire terjedő munkának néhány szakasza külön is meg jelent; — a harmadik tized első két értekezéséről azt már fenebb érintettem; külön bocsáttattak még azonkívül közre a magyarországi időszi rövidletek, gróf *Koháry István* nevének szentelve <sup>1)</sup>, a lélek állapotjáról szóló értekezés <sup>2)</sup>, és kettős kiadásban a mezei gazdaságra vonatkozó cikkei <sup>3)</sup>.

A jogtudomány körében *Szentiványi* emlékezetét azonban nem e munka tartotta fen, hanem a magyar törvénygyűjteménynek újabb és teljesebb kiadása, melyet közel hetven évvel a bécsi kiadás után 1696. Nagyszombatban kezdeményezett.

Első kötetében a nyomda ajánló levele után *Kolonics Lipót* bíbornok főérsekhez *Verböcsey István Hármas Könyve*, másodikában a kir. végzemények 1583-ig, harmadikában *Rudolf* végzeményei 1604-ig, mint a bécsi kiadásban, majd a bécsi és zsitvatoroki békekötések mellékleteikkel, melyeket *Szentiványi* a pataki részleges kiadásból vett ki, és „Ujabb Törvények“ (novellae) címe alatt a végzemények 1608—1688-ig foglaltatnak.

Azokhoz járulnak a mellékletek, melyeket a püspöki névsorozatok és a régi jogszabályok kivételével, mikre nézve „Miscellaneáira“ utal, a *Mossóczy*-féle és bécsi kiadásokból híven megtartott, sőt másokkal is bővített.

<sup>1)</sup> Summarium Chronologiae Hungaricae. Tyrnaviae, 1698.

<sup>2)</sup> Dissertatio de statu vitae futurae. Tyrnaviae, 1702.

<sup>3)</sup> Oeconomia philosophica ex tribus tomis R. P. Mart. Szentiványi collecta et in V. LL. divisa. Tyrnaviae, 1746. 2. kiad. 1754.

Nevezetesen hozzá adta az 1656. évben Enns alatti Ausztria számára kihirdetett büntető törvénykezést, *Kitonich* módszeres törvénykezési útmutatását és kételyeit, a végzemények újabb tárgymutatóját, mely jobbadán az 1668. évi potendorfi mutató nyomán készült, és a nádorok sorozatát.

*Szentiványi* a törvénygyűjtemény szövegére nézve nagyobb részt a bécsi kiadáshoz ragaszkodott, úgy hogy *Mossóczynak*, korára már alig alkalmazható több jegyzeteit átkölcsonözte, sőt gyakran még annak lapszámaira is hivatkozik, habár ebbeli idézései saját kiadására nézve helytelenek; *Mossóczy* híven megtartott jegyzeteit *Kovachich* szerint egyetlen egygyel toldá meg, mely az arany bulla végzáradékára vonatkozik.

A mellékleteket azonban mind a harmadik rész végére hagyá, *I. Ferdinánd* végzeményeit számsorozattal, több más végzemény cikkeit fölzetekkel látta el (1519. bécsi : 1587. 1595.), az újabb törvénycikkeket hozzá csatolta, és az egész gyűjteménynek a romai és kánoni törvénytár példájára „*Corpus iuris hungarici*“ címét adta, mely a későbbi kiadásokban is megtartatván, általánossá vált.

*Szentiványi* ugyan e kiadás szerkesztőjének magát sehol nem nevezi, de hivatkozásai „*Miscellaneára*“, és „*Dissertatio Paralipomenonicája*“ előszavának néhány sorai, aziránt minden kételyt eloszlatnak <sup>1)</sup>.

Az előbbi kiadásokról meg nem emlékezik, habár azokat szorosán követte, felemlíti azonban, hogy több főúr és jogtudós által az elavult vagy eltörlött törvénycikkek kihagyására buzdítottatott, mit mint körén kívül lévőt nem teljesítvén, felsőbb hatalmúakra (*altioribus potestatibus*) bizandónak tartott.

Ezen gyűjtemény hét külön címlap és lapszámitással jelenvén meg, egyes részei valószínűleg külön is bocsáttattak áruba, miből megmagyarázhatónak tartom, hogy 1734. részben új kiadásuk szükségeltetett, melyhez az 1730. évi hadszabályzat adatott.

<sup>1)</sup> „*Ad liberandam fidem nostram, qua adpromiseramus in fine decretorum Regni Hungariae editorum.*“ *Dissert. Paralipom. Prolocutió*-jában. 1. l.

mind, hogy, mint a Szegedyféle-kiadás királyi kiváltságban megérintetik, negyven hét év lefolyta után, még sok, aligha nem csonka példánya, maradt fen ezen kiadásnak <sup>1)</sup>.

Szentiványi irodalmi munkássága még azonkívül a hittanra, névszerint a vitálytanra, terjedt ki; több mint húsz munkában, melyek közül néhány halála után bocsáttatott közre, védelmezte egyháza elveit, ostromolta más felekezeteknek tanait <sup>2)</sup>.

Különös említésre méltók azon értekezései, melyekben a keleti egyház egyesüléséről, és a magyarországi béke helyreállítása iránt a vallási egység által, fejtette ki nézeteit, áll

Talán azon körülmény megfeythetővé teszi egyszerslíván, miszerint ez csak a katholika vallás általános elfogadása által válnék lehetőségessé; nem különben is azon védírata, melyben a Jezus-társaság ellen felhozott vádakát vette vizsgálat alá.

Ezen munkái, melyeket legtöbbynire agg korában egyéb bokros foglalkodásai mellett írt, nagy hatást gyakoroltak, számos elleniratra szolgáltatott alkalmat, és a haza határain kívül is ismeretessé tették nevét; néhány latinból németre fordítottat, némelyikét pedig magyar nyelven bocsátotta közre, nevezetesen egyikében „ötven okok és indulatok“ soroltatnak elő, miért kell a mostani keresztyének között lévő vallásokból, egyedül a közönséges római választani, másikában pedig a hit versengéseiről írt első négy könyvecskéit magyaritva bocsátja a közönség elé <sup>3)</sup>.

Kéziratban még fenmaradt és egyetemünk könyvtárában levő dolgozatai is, a hittudományok nevezetesen az ágazati hittan körébe vágnak.

Végre *Szentiványinak* tulajdonítják azon név nélkül

<sup>1)</sup> Kovachich J. N. Notitiae praeliminares ad Syllog. decret. comit. 26—33. 51—57. l. — <sup>2)</sup> Címeiket lásd *Fejér*: Hist. Acad. Scient. Pázm. 218, 219. l.

<sup>3)</sup> Quinquaginta rationes et motiva seu ötven okok és indulatok, miért a mostani keresztyének között lévő vallásokból egyedül a közönséges római vallást kell választani. Nagyszombat. 1702. — Négy rövid első könyvecskék, a hitben támadott versengésekről. Nagyszomb. 1702.

latin nyelven 1675—1703. időről időre részint Nagy-Szombatban, részint Bécsben megjelent röpívek szerkesztését is, melyek a nap eseményeit tartalmazván, hazánkban a később oly jelentékenynyé vált időszak irodalom zsengei és előhírnökeinek tekinthetők <sup>1)</sup>).

Szentiványi sokfélejében (miscellaneáiban) önmagát mathematicus, chronologus, physicusnak mondá; bátran hozzáadhatta volna a controvertista címét is, mint másoknál tévé.

Munkái azon sokoldalúságot tüntetik elő, melyre újabb időben a tudomány belterjének öregbülésével ritkábban akadunk.

Abban találok egyik okát, hogy egyes szakokban kevésbé alapos; így a földirat körül oly állításaira találunk, melyeket részben onnan, részben talán azon körülményből is válnak megmagyarázhatóvá, hogy Magyarország nagy része csak akkor szabadíttatván fel a törökök hatalma alól, kevésbé volt ismeretes: így Ó-Budát a veszprémi püspökmegyébe helyezi, Heves megyét Honttal zavarja össze, míg ez utóbbinak helyeit Zólyomba teszi, Modort, Bazint, Sz. Györgyöt egy szabad kir. városnak mondja (unam liberam civitatem constituunt) stb.

Történeti hibáit korának inkább mint személyének tulajdoníthatjuk; hazai nevezetességeink sorozatai miatt pedig, akármily hiányosak legyenek is, teljes elismerésünket, vasszorgalma méltó bámulatát érdemli meg, főleg ha fontolóra vesszük, mily csekély gyámolításra talált, ismételt felszólalásai dacára, honosai legtöbbször.

Panaszai majd nem azonosak azokkal, melyekre hasonló ügyben századdal később a *Kovachichok* fakadni kénytelenültek <sup>2)</sup>).

A természettanban sok előítélet, balvéleménynek tüzes cáfolója, azoknak a természeti földiratban még több tekintetben hódol, és *Koperniknek* rendszerét, mely már akkor is, majd nem általános elismerésben részesült, főleg hittani szem-

<sup>1)</sup> *Fejér*: Hist. Acad. Scient. Pázm. 220. l.

<sup>2)</sup> Például *Notitiae praelim.* 146, 147. l.

pontból visszautasítja, a tritonok, syrenekröli mesékkal párhuzamba teszi <sup>1)</sup>).

Hittudományi kitünö ismereteit, jártasságát a sz. irások magyarázatában fényesen bizonyítják munkái; de az iskolásság békóiból ki nem bontakozhatván, számos kérdéseket tárgyal, tudományos készúltséggel megoldani törekszik, melyeket korunk hittana figyelemre többé nem méltat.

Vitályos irányzata, melynek késöbbi éveiben tevékenysége nagyobb részét szentelé, más tárgyú munkáiban is nyilvánul, főleg midön a protestansokról szól.

Távol legyen tölem, hogy *Szentiványitól* a buzgó hittudóstól, a vallási vitályok ama korában, a tárgyiasságnak azon nemét követeljem, melylyel oly sokan napjainkban minden erkölcsi eszme iránti közönyösségöket palástolni, az áldozatkészség és kötelességteljesítés legmagasztosabb példáit, külsö eredményök anyagi hasznukra alapított kétkedö bírálgatással érdemökbölkivetköztetni, becsöktölk megfosztani, és így az emberi nem fensöbök hivatásának legtündöklöbök bizonyítékait elhomályosítani törekszenek, — távol legyen tölem, mondám, hogy a tárgyiasság azon nemét akár *Szentiványitölk* akár mástölk, kiben a férfias jellem legszebök díszét, a meggyözödés őszinteségét és szilárdságát meggyökeresítve szemlélem, követeljem; de megvannak a jogosság és méltányosságnaök e tekintetben is bizonyos véghatárai, ezekhez ö nem csak igen közel jár, de némelykor túl is megy; például midön a sz. korona fénye, területének terjesztése iránti minden buzgalma mellett, az idök viharáibölk fenmaradt részek elszakasztására irányzott nyilatkozatokat, mihelyt vallási érdekekre vonatkoznak, javallólag említi <sup>2)</sup>); mind a mellett azonban a bécsi békekötést a pataki részleges kiadásbölk ö vette által a törvénygyűjteménybe, hol azután állandóan meg is maradt.

Módszertani nézetei a gondolkodó föt, a tanításban gyakorlott férfit egyaránt tüntetik elönkbe, állításai kevés kivétellel napjainkban is megtartják érvényököt, igazságük min-

<sup>1)</sup> Miscellan. D. II. P. I. 363. 1.

<sup>2)</sup> Dissert. paralipomenonica 171. 204. 1.

denki által el fog ismertetni, ki a tanítói pályát közelebről ismeri; csak hogy a *Lullius Kircher*-féle rendszer dicsőítésében újabb bizonyítványát nyerjük azon roppant befolyásnak, melyet az iskolásság egész eszmefolyamára gyakorlott.

A jog körül, melynek tanítási pályáján csak néhány évet szentelt, a szokásos felfogásokra akadunk: a császári és kánoni jog általánosságát ő is vitatja, a magyar törvényt helyhatóságának tekinti <sup>1)</sup>.

Roppant munkásságáról, kitűrő szorgalmáról hátrahagyott dolgozatai, és kortársai tesznek tanúságot; ő maga gyakrabban állítá, miszerint a legsúlyosabb börtönben szívesebben volna, mint a legfényesebb könyvtárban, ha a könyvek használatától eltiltatnék <sup>2)</sup>.

De talán nagyon is hosszas voltam oly férfi jellemzésében, ki inkább más tudományok körében, mint a jogban tündöklött.

Úgy véltem azonban, hogy *Szentiványi*, ki hazánk legnagyobb pankratiastáinak egyike, a magyar tudományosság híret külföldön is terjesztette, a nagyszombati jogtanárok sorában bővebb említésre annál inkább méltó, minthogy a hazai jogtudományneki nem csak a törvénygyűjteménynek teljesebb kiadását, hanem azon elnevezését is köszönheti, mely nemzedékről nemzedékre átszállva, köz- és magán életünk minden viszonyaiban oly nagy jelentőségre emelkedett.

<sup>1)</sup> Miscellan. D. II. P. I. 256. l.

<sup>2)</sup> *Kazy*: Historia Univ. Tyrnav. 302. l.

